

Akademkinja Dubravka Oraić Tolić u ozračju Cvjetnice govori o suvremenosti Antuna Gustava Matoša, hrvatskoj književnosti i kulturi

Marino Erceg

Nije bez povoda na Nedjelju muke Gospodnje govoriti o književnim temama. Jer osim na slikarskom platnu i u notnom zapisu, a u novije vrijeme i na filmskoj vrpici, motiv Isusova puta od slavnoga ulaska u Jeruzalem do razapinjanja na Golgoti ovjekovječen je i u stihovima. Među generacijama i generacijama pjesnika koji su se nadahnjivali na tom prijelomnom obratu bio je i Antun Gustav Matoš. No opus velikoga Gustla danas pamtimo po tome što je u njemu, bolje nego i u jednoj povijesnoj knjizi, sažet povijesni »križni put« hrvatskoga naroda, koji je od famozne »Pacte Convente« do prvih demokratskih izbora trajao točno 888 godina. Zašto je važno čitati Matoša i danas, na kojoj se postaji križnoga puta nalazi hrvatska književnost i kultura i što današnji intelektualci mogu naučiti od Matoša, upitali smo najugledniju hrvatsku »matošologinju« - akademkinju Dubravku Oraić Tolić. Unatoč svojem velikomu znanju, koje se ne da svesti samo na Matoša, akademkinja Oraić Tolić ne iskače s naslovnica i ne daje često intervju. Njezin pristanak da podijeli svoja promišljanja o aktualnim književnim i kulturnim temama s Glasom Koncila i njegovim čitateljima opravdano se može nazvati nesvakidašnjom novinarskom povlasticom.

Osim Matoša, naći ćemo u Vašoj bibliografiji puno raznolikih znanstvenih radova. Ipak, od korpusa tema koje su Vas najviše zaokupljale malčice iskače putopis »Peto evanđelje«. Za početak razgovara možete li našim čitateljima odgonetnuti što Vas je potaknulo da napišete djelo koje možemo smjestiti u područje vjerske tematike?

● Ako u nastanku moga putopisa *Peto evanđelje* ima neke zagonetke, vrlo ju je jednostavno odgonetnuti. Naime, moj suprug Benjamin ima malo neobičan hobi - svakodnevno čitanje Biblije na grčkom i latinskom jeziku te u različitim hrvatskim prijevodima. Tako je to od prvih dana našega braka. Isprva se nisam mogla načuditi zašto svaki dan čita istu knjigu, i to onu koju svi dobro poznajemo. No poslije sam se naviknula i povremeno ga u šali pitala: »Ima li danas što novo?« Na našem stolu u dnevnoj sobi uvijek, osim kada nam dođu gosti, stoji malo zeleno ukoričeno Nestle-Alandovo izdanje »Novum Testamentum: Graece et Latine« od 650 stranica na tankom biblijskom papiru. A na polici za knjige tu su još hrvatski prijevodi: Biblija u izdanju Stvarnosti iz 1968., Novi zavjet u prijevodu Bonaventure Duda i Jerka Fućaka, Šarićev prijevod Novoga zavjeta i dr. Pa kada nas je u godini pedesete obljetnice braka naš prijatelj fra Milan Lončar iz Benjaminove rodne župe u Posušju pozvao na hodočašće u Svetu Zemlju, odluku nije bilo teško donijeti: veliku osobnu obljetnicu obilježiti ćemo na mjestu biblijske svadbe u Kani Galilejskoj.

Knjiga je zamišljena kao mozaik dojmova, miniesaja iz povijesti religije i kulture, svakodnevnih putnih sitnica, autobiografskih sjećanja i lirskih zapisa. U središtu su mojih dojmova tri fenomena. Prvi je fenomen čudesna podudarnost stvarnih mjesta i biblijskih tekstova. To je upravo smisao Renanova citata »peto evanđelje« kojim sam nasloвила knjigu. »Peto evanđelje« znači susret sa Svetom Zemljom: čitanje Biblije iz kamenih tragova arhitekture i krajolika koji se spominju u Bibliji. Drugi je fenomen građenje i rušenje, pa opet gra-

Foto: Davor Pukavec/PXS&L

Biografija Dubravka Oraić Tolić hrvatska je akademkinja, pjesnikinja, književna teoretičarka, sveučilišna nastavnica i prevoditeljica. Rođena je u Slavanskom Brodu 1943. godine. Autorica je dvadesetak knjiga i više desetaka znanstvenih i stručnih radova. Kao kroatistica objavila je niz zapaženih radova o Antunu Gustavu Matošu. Za svoj rad primila je brojna priznanja, među kojima su i Državna nagrada za životno djelo u području humanističkih znanosti (2012.) i Nagrada HAZU-a za najviša znanstvena i umjetnička dostignuća (2013.) za knjigu »Akademsko pismo«.

Matoševa »1909.« neprestano se ponavlja u hrvatskoj povijesti

Nema puno razlike između tradicionalnih, modernih i današnjih nadnacionalnih zajednica. Hrvatska je politika u znaku slova B: Beč, Budimpešta, Beograd, Bruxelles

denje na istim mjestima kroz dvije tisuće godina. Tako je u toj slojevitoj arhitekturi jedno preko drugoga sačuvana uspomena na sveta mjesta. I napokon treći, možda najznačajniji fenomen bilo je isprepletanje triju monoteističkih abrahamskih religija - judaizma, kršćanstva i islama - na istim mjestima, u istom gradu - Jeruzalemu.

Na Cvjetnicu se spominjemo Isusova svečanoga ulaska u Jeruzalem, ali i uvodimo u dramatiku Velikoga tjedna. Koliko smo danas u našem društvu skloni druge najprije pozdravljati palminim grančicama, a kada nam se nešto ne sviđa, odbaciti ih, razapeti? Može li nas Cvjetnica podučiti i o fenomenu tereta slave?

● Isusov svečani ulazak u Jeruzalem uz pozdravljanje palminim grančicama i dramatika Velikoga tjedna s mukom na križu nakon samo nekoliko dana pripadaju najdubljim toposima kršćanske kulture i zapadne civilizacije. Cjelokupna tradicionalna, ali i moderna umjetnost, od slikarstva, kiparstva i arhitekture do književnosti i filma zaokupljena je temom i motivima toga nagloga i sudbonosnoga obrata od slave do poniženja, od uzdizanja do razapinjanja. Biblijski motivi Cvjetnice i Golgote snažno su nadahnjivali umjetnike, bez obzira na svjetonazor i ideologije. Tako će Matoš svoj estetski »credo« izreći u sonetu »Mladaj Hrvatskoj« slikom uskrsnuća: »Ljepoti čistoj himnu zapjevajmo, / Božanski Satir kad nam milost dade / Za cvjetni uskrš hrvatske Plejade!«, a Krleža će u pjesmi »Veliki petak godine hiljadu devet stotina i devetnaeste« revolucionarna očekivanja izraziti metaforom raspeća: »na jarbolu lade su opet pribili admirala. / Al Ništa! Sviće. Internacionala.« Slike biblijskoga obrata od slave do razapinjanja nisu samo prisutne u umjetnosti. Prepoznamo ih kao realizirane metafore u povijesnoj stvarnosti i našoj svakodnevnici. Ipak, postoji bitna razlika između tradicionalnoga i našega današnjega ophođenja s biblijskim toposima. U tradicionalnim kulturama, pa i u doba moderne kulture, fenomeni slave i razapinjanja odigrali su se najčešće u sferi političke moći i opravdavajući »velikim« idejama i važnim društvenim razlozima. Danas, u postmoderno i globalno doba biblijski prizori Cvjetnice i Golgote nastaju zbog malih ideologija i sitnih probitaka, a prate ih, katkada i proizvode suvremeni mediji, često samo u obliku spektakla, radi skandala i dobre zarade. Primjeri su posvuda oko nas. Nije ih potrebno navoditi jer su nedostojni ishodisne slike izvornika.

Matošev »Notturmo« dio je »genetskoga koda« svakoga hrvatskoga đaka, a to je tek jedna u nizu pjesama koje se ne pamte samo zato što su nas profesori hrvatskoga jezika tjerali da ih učimo napamet. Evo, i Vi ste jesenas objavili još jednu knjigu o Matošu (»Pjesme i epigrama / Matoševo pjesništvo«, Matica hrvatska, 2020.). Možete li nam pomoći u odgonetanju tajne Matoševe popularnosti u hrvatskom narodu?

● Da, ja sam prije godinu dana, baš u ovo isto vrijeme, još jednom imala sreću intenzivno se družiti s Matošem, i to s najpoznatijim dijelom njegova opusa - pjesništvom. Dogovor je u Matici hrvatskoj bio da privedim izbor iz Matoševe poezije i napišem pogovor od dvadesetak stranica. No kako je u to vrijeme počelo prvo zatvaranje zbog pandemije koronavirusa, ispala je studija od 150 stranica, zapravo knjiga u knjizi. Matošev se pjesnički opus sastoji od točno 100 pjesama, među kojima su i njegovi epigrama. Stoga nisam napravila izbor, nego predstavila njegovo cjelokupno pjesničko stvaralaštvo, od najviših antologijskih pjesama poput kanonskoga soneta »Notturmo« i poeme »Mora« do svakodnevnih političkih i kulturnih obračuna, šala i zafr-

kancija u epigramima. Tako se još jednom otkrila neobična privlačnost i aktualnost Matoševa pjesništva, ali i njegova stvaralaštva u cjelini. Matoš je klasik moderne hrvatske književnosti jer je ostvario najviše vrijednosti u svim žanrovima: pjesništvu, prozi, putopisima (tzv. »pejzaži«), esejima, novinskoj feljtonistici. Tajna je Matoševe popularnosti u čudesnom jedinstvu velikoga domoljublja i kulturnoga europsizma, estetike lijepoga i estetike ružnoga (primjerice, u pjesmi »Gospa Marija« rimu-

Je li društvo bez društvenih znanosti kao tijelo bez kostiju?

Riječ je zapravo o području kulturne politike, a na sreću još ne i kulturne prakse. Kulturna praksa još se nekako i nosi sa suvremenim postmodernim stanjima i novim političkim korektnostima, pa je često i vrlo kritična prema današnjoj zbilji. Ali kulturna politika, a to u ovom času znači prije svega obrazovna reforma, potpuno se predala globalnim trendovima. Nema dobre škole, sveučilišta, pa ni plodonosnoga kulturnoga sustava u kojem bi humanističke znanosti bile zanemarene. Među recenzentima sam obrazovne reforme koji su iznijeli niz kritičkih primjedaba, upravo kada je riječ o povlašćivanju praktičnih znanja i stjecanja »vještina« nad humanističkom naobrazbom. Poznavati ili imati barem osnovne informacije o Bibliji, Homeru, Danteu, Goetheu, Puškini i Marulicu nije nepotrebno opterećivanje mladih ljudi, nego obogaćivanje znanja i zalag kulturne budućnosti. Istinska bi reforma školstva bila promjena načina prenošenja humanističkih znanja, a ne njihovo izbacivanje ili zanemarivanje u naobrazbi. Korisno i »beskorisno« znanje jednako je potrebno za normalan školski sustav i normalno društvo. Nadam se samo da tu još nismo stigli u postnormalno stanje.

je tepati za hrvatski jezik i krepiti za sebe), vrhunskoga esteticizma i svakodnevnoga političkoga aktivizma, književnosti i biografije. Ukratko: Krleža je Pisac, Ujević je Pjesnik, Matoš je Legenda i Mit.

U jeku pandemije mnogi intelektualci i znanstvenici postali su u javnosti prihvaćeni kao »mesije«. Prvo, koliko nas Matošev život i djelo mogu učiti o ulozi intelektualca u društvu? S druge strane, kao autorica knjige »Akademsko pismo«, možete li nam odgovoriti prati li često gorljivu retoriku »javnih intelektualaca« i jednako gorljiva potraga za istinom?

● Matoš je vrlo poučan i kada je riječ o političkom angažmanu intelektualaca. Opće je mjesto u literaturi o Matošu da je bio - kontradiktoran: »dosljedan samo u nedosljednostima« (Albert Bazala). Međutim, kada je riječ o bitnim pitanjima, kao što su starčevićanstvo u politici i visoki estetski kriteriji u umjetnosti, bio je vrlo dosljedan. Legenda kaže da je nekoliko dana prije smrti izjavio: »Stekliš sem bil, i stekliš bokibokme bum vumrl.« U času kada je nešto zastupao, bio je čvrsto uvjeren u vlastitu retoriku: vjerovao je da je ono što govori i za

što se zauzima duboko istinito. Čak i ako je u drugoj prigodi promijenio mišljenje ili se izrazio drukčije, u svakom je času vjerovao u istinitost svojih riječi, ideja i tvrdnja. Kod suvremenih intelektualaca u postmoderno doba često je drukčije. Godine 1916. Oxfordski rječnik izabrao je kao riječ godine postističku kovanicu »postistina«, pa se danas govori o »postistinskom« ili »postčinjeničnom dobu«. U takvo postistinsko doba činjenična istina nije važna. U suvremenoj »novoj retorici« istina se shvaća kao naš vlastiti konstrukt. Ostvarilo se ono što je Nietzsche rekao: istina je »vojska metafora«. Retorička gorljivost suvremenih intelektualaca često je svjesna igra vlastitim konstruktima, katkad iz uvjerenja, a katkad iz interesa.

»Vrijedi orwellovski zakon: svi su narodi ravnopravni, ali neki su ravnopravniji. Dovoljno je pogledati samo današnju tobože pravednu i solidarnu raspodjelu cjepiva protiv koronavirusa. Unatoč šarmu našega predsjednika Vlade mi smo nakon tri mjeseca cijepjenja na začelju članica Europske unije«

»Da se Matoš po drugi put pojavi među Hrvatima, vjerujem da bi kao politički novinar bio suverenist i kritičar globalizacije, a kao poklonik europske kulture i estetskoga elitizma imao bi štošta reći o medijskoj kulturi spektakla«

Koliko nam je na pragu Velikoga tjedna važno promisljati o Matoševoj »1909.«, posebno o njezinu najzvučnijem dijelu - »jer Hrvatsku mi moju objesiše, ko lopova?« Mali narodi kao da su osuđeni voditi bitku s tuđinskim jarmom, progonom, negiranjem, bez obzira kakav bio društveno-politički kontekst u kojem žive, zvao se on Austro-Ugarska, Jugoslavija, Europska unija ili globalizirani svijet...

● Vi ste već odgovorili na to pitanje. Nema puno razlike između tradicionalnih, modernih i današnjih nadnacionalnih zajednica. Hrvatska je politika u znaku slova B: Beč, Budimpešta, Beograd, Bruxelles. Matoševa »1909.« neprestano se ponavlja. Model je isti, samo su akteri drame različiti. Tu uvijek vrijedi orwellovski zakon: svi su narodi ravnopravni, ali neki su ravnopravniji. Dovoljno je pogledati samo današnju tobože pravednu i solidarnu raspodjelu cjepiva protiv koronavirusa. Unatoč šarmu našega predsjednika Vlade mi smo nakon tri mjeseca cijepjenja na začelju članica Europske unije. A proporcionalno bismo svi, po načelu raspodjele po broju stanovnika, trebali biti na istom mjestu! Bile su nam zbog katastrofe na Banovini obećane i dodatne doze pa se to odmah zaboravilo.

Kako bi Matoš gledao na današnju kulturu Europe?

● Matoš je cijenio Europu kao kolijevku svjetske kulture i prvi je u modernu hrvatsku književnost unio visoke europske standarde. Međutim, kada je riječ o politici, nisam sigurna da bi kao starčevićanac i ekskluzivni zagovornik hrvatske države glasovao za ulazak u Europsku uniju, a ako bi i glasovao, mislim da bi nakon sedam godina članstva bio razočaran. Matoš je pisao o »strašnom iseljavanju« u Ameriku; danas smo svjedoci »strašnoga iseljavanja« u Europsku uniju. Matoš je bio kulturni Europljanin i umjetnički elitist. Premda je i u svojoj najvišoj umjetnosti spajao visoki esteticizam i grotesku, a bavio se i dnevnim novinarstvom i pisao aktivističke pjesme i epigrame, mislim da mu se ne bi sviđjela današnja poplava suvremene popularne kulture koja negira elitne estetske vrijednosti. Da se Matoš po drugi put pojavi među Hrvatima, vjerujem da bi kao politički novinar bio suverenist i kritičar globalizacije, a kao poklonik europske kulture i estetskoga elitizma imao bi štošta reći o medijskoj kulturi spektakla.

Neki od tih europskih trendova na mala vrata prodiru i u hrvatsku kulturu, koju se i inače udara sa svih strana, od jezika preko nacionalnoga identiteta do povijesti... Zvučimo li previše pesimistično ako Vas upitamo na kojoj se postaji križnoga puta danas nalazi hrvatska kultura? Kada ćemo doći do Uskrsa hrvatske kulture?

● Ako ostanemo u biblijskoj metaforici, križni put više se odnosi na politiku, gospodarstvo, iseljavanje i druge fenomene suvremenoga hrvatskoga društva, a manje na kulturu u užem smislu. Hrvatska je kultura i danas čuvarica nacionalnoga identiteta, kao što je to bila stoljećima. Kada je riječ o suvremenoj hrvatskoj književnosti, jako se puno piše. Nekoć je trebalo godinama čekati da se pojavi Marinkovićev »Kiklop« i »Mirisi, zlato i tamjan« Slobodana Novaka. Danas izlazi godišnje pedesetak romana. Među njima nema takvih elitističkih djela poput Marinkovićeve i Novakova romana, ima dosta potrošne robe, ali ima i vrlo vrijednih djela. Izdvojit ću iz prošlogodišnje produkcije nagradom Gjalskoga te Josipa i Ivana Kozarca nagrađeni prvijenac mlade osječke autorice Ene Katarine Haler »Nadohvat« koji govori o opsadi, uništenju i raseljavanju Zrina na Banovini u Drugom svjetskom ratu, pa nagradom »Fric« ovjenčanu romansiranu biografiju »Vošicki« Marka Gregura i filigranski pisan elitistički roman »Nemirnica« Mihaele Gašpar. Kao da u hrvatskoj književnosti, da ostanemo na tom području kulture, vrijedi zakon: što nam se u društvu lošije piše, to se u književnosti sve više, pa i bolje piše.

»Snažno o nju udaraju / Vjetar, talas i oluje, / Slomila se, prignula se: / Na pijesku je - al' još tu je.« Za Matoševa suvremenika Vladimira Nazora, čiju »Zvonimirovu lađu« upravo citiramo, slobodna Hrvatska činila se kao neostvarivi ideal. Iako u današnjoj samostalnoj Hrvatskoj mnogo toga nije idealno, imamo li dovoljno razloga da razgovor zaključimo u duhu Nazorova optimizma?

● Hrvatska je na kraju 20. stoljeća, nakon dugih političkih lutanja, ostvarila Matošev san: samostalnu hrvatsku državu. Stihovi Vladimira Nazora mogu zračiti optimizmom ako Zvonimirovu lađu izvučeno iz »pjeska« u kojem se sada nalazi i počnemo, ploveći nemirnim morima, sami njome upravljati stručno i odgovorno.

